

Transhumanizam—Prometejeva vatra ili Pandorina posuda?

Tea Francuz^{1,2}

¹Sveučilište u Zagrebu, Medicinski fakultet, Zagreb, Hrvatska

²Specijalistička ginekološka ordinacija dr. Jamal Assad, Zagreb, Hrvatska

E-pošta: teafrancuz@gmail.com; orcid.org/0009-0007-7189-2551

<https://doi.org/10.69827/bhdmi-34414>

Sažetak: U ovom se radu prikazuje etimološko-filozofska analiza i kritika transhumanizma. Iznosi se porijeklo pojma te osnovni - kulturni i filozofski - korijeni kao i odrednice transhumanističke misli, koji su doveli do razvoja suvremenog transhumanizma. Ljudska želja za stjecanjem novih sposobnosti kao i postizanje besmrtnosti stara je koliko i čovjek. Autor distingvira smjer u kojem se neminovno razvija današnja tehnologija i znanost u liječenju raznih medicinskih stanja u budućnosti od transhumanističkih nastojanja koja streme poboljšavanju čovjeka i radikalnoj promjeni njegove prirode poništavajući time samu bit čovjeka. Autor raspravlja kako društveni poredak vođen znanošću i tehnologijom kao i perfekcionizmom kao imperativima, u konačnici djeluje dehumanizirajuće i destruirajuće po čovjeka i društvo u cjelini te kako redukcionističko, materijalističko, pozitivističko poimanje čovjeka kakvo je prisutno u transhumanizmu, može voditi u tehnokratsko, totalitarno i distopijsko društvo. Stoga evoluciju znanosti i tehnologije mora pratiti evolucija ljudskoga duha što podrazumijeva visoku razinu etičnosti i promišljanja o mogućim opasnim posljedicama visoko razvijene znanosti i tehnologije.

Ključne riječi: etimološka analiza; filozofska kritika; redukcionizam; tehnokracija; distopija

Uvod

„Malo je vjerojatno da će društvo iznenada pasti pod utjecaj transhumanističkog svjetonazora. Ali vrlo je vjerojatno da ćemo malo-pomalo konzumirati primamljive darove transhumanizma, a da nećemo uvidjeti koja je zastrašujuća cijena u moralnom smislu.“¹, bile su rečenice jednog od najvećih kritičara transhumanizma Francisa Fukuyame prije točno dvadeset godina (1). A još prije više od devedeset godina Aldous Huxley je upozoravao na opasnosti visokorazvijene znanosti i tehnologije koje mogu čovječanstvo odvesti u tehnokratsko ropstvo, kojem se nitko neće odupirati jer će u tom ropstvu naprosto uživati (2).² Mobiteli, internet, društvene mreže, do prije više od trideset godina nezamisliva stvarnost, danas su naša svakodnevnica bez kojih nam je život nezamisliv. Naš je svakodnevni hipermodernizirani život do te mjere medijaliziran da toga najčešće nismo ni svjesni dok ne pogledamo današnju djecu – pripadnike tzv. generacije Z. Stoga možemo ustvrditi ono što mnogi autori već tvrde – transhumanizam je već ovdje. Ako ste kao autorica ovog teksta ikada bili u prilici (ili ćete biti) pitati nekog pripadnika generacije Z, bliskog člana obitelji, zašto toliko vremena provodi na društvenim mrežama i u virtualnom svijetu, nemojte se iznenaditi ako dobijete odgovor poput: „A koji drugi svijet postoji osim virtualnog?“, jer upravo je taj odgovor dobila autorica ovog teksta. Zvuči kao deluzija, ali deluzija koja postaje naša stvarnost u obliku metaverzuma koji Spielbergovski briše granice između virtualnog i realnog. Isti gore navedeni akter, kao i velik broj njegovih vršnjaka, pretpostavljam, zna i najsitnije detalje iz privatnog i poslovnog života Elona Muska, oduševljava se njegovim idejama moždanog čipiranja i jedva čeka kada će ono postati dostupno. Možda i neće dugo čekati budući da nas mediji izvještavaju o tome kako Muskova kompanija *Neuralink* za neurološke inovacije već neko vrijeme provodi kliničke studije za ugrađivanje moždanih implantata sastavljenih u obliku elektroda koje bi se bežično spajale s računalima, a radi liječenja Alzheimerove bolesti ili paralize, liječenju gubitka govora, sljepoće i sl.. Musk navodi da ga je inspirirao škotski pisac znanstvene fantastike Ian M. Banks pišući o „naprednom ljudskom društvu kojim u potpunosti upravlja umjetna inteligencija“ (AI, od engl. *artificial intelligence*) (3).

Ljudi u tim pričama ubrzo nakon rođenja dobiju implantat, *neuralnu čipku*³ uz pomoć koje mogu izravno komunicirati sa strojevima ili jedni s drugima, poput telepatije (4).⁴ Ono što je ovdje zanimljivo je da čipiranje ulazi upravo kroz medicinu i filantropske ideje pomaganja bolesnom čovjeku – a tko je taj koji se može uopće protiviti tako nečemu plemenitom što bi riješilo čovjeka bolesti, velike patnje i podiglo neizmjerljivo kvalitetu njegova života – taj bi bio ništa drugo nego mizantrop. Što je razumljivo, no liječenje medicinskih stanja nije transhumanističko nastojanje, već je to smjer u kojem ide razvoj medicine, znanosti i tehnologije, sam po sebi. Liječenje takvih stanja je ljudska potreba i dužnost i etički je

¹ Fukuyama F. Transhumanizam. *Tvrđa*, časopis za teoriju, kulturu i vizualne umjetnosti. Hrvatsko društvo pisaca, 2010., str. 169.

² Intervju s A. Huxleyjem, *Aldous Huxley, The Dictatorship of The Future*, dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=hKvZdKQG8wU> (pristupljeno: 30.11.2024).

³ Op.a.: točniji prijevod bio bi „neuronska mreža“, pojam koji je dobro poznat u računalstvu i informatici. Neuronske mreže se dijele na biološke neuronske mreže koje odgovaraju biološkim organizmima odnosno mozgu ljudi i životinja i na umjetne neuronske mreže koje imitiraju biološke mreže i u biti odgovaraju procesoru za pamćenje iskustvenog znanja. Usp.: Lončarić S. Neuronske mreže: Uvod, Fakultet elektrotehnike i računarstva Sveučilišta u Zagrebu; dostupno na: <https://www.fer.unizg.hr/download/repository/O1-Uvod-1s.pdf> (pristupljeno: 05.01.2023). E. Musk u ovom članku prezentira spoj jedne i druge mreže u jednu.

⁴ Rudež T. Musk dobio zeleno svjetlo za revolucionarni projekt: „Ljudima ćemo u mozak ugrađivati čipove“, 26.05.2023. Jutarnji list, dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/life/znanost/musk-dobio-zeleno-svjetlo-za-revolucionarni-projekt-ljudima-cesto-u-mozak-ugradivati-cipove-15339979> (pristupljeno: 19.11.2023.) Op. a.: u akademskom tekstu poželjno je pozivati se na akademske referencije a ne masovne medije; međutim, dok akademske referencije formiraju akademsko mišljenje i akademsku zajednicu, masovni mediji formiraju javno mnijenje i time utječu na društvo u cjelini, stoga akademska zajednica masovne medije kao takve ne može ignorirati. Op. a.: *Neuralink* je u međuvremenu, 29.01.2024., implantirao čip prvom pacijentu što nam samo pokazuje kojom brzinom se tehnologija razvija.

opravdano i poželjno. Naš je vrsni neurokirurg Darko Chudy u gostovanju u emisiji *Nedjeljom u 2* od 19. 11. 2023. izjavio da se radi o medicini za bogate budući da takvi neurostimulatori stoje milijune eura i obični ljudi, kakva je većina, ne mogu si ih priuštiti. Ne možemo ne zapitati se – koja je stvarna svrha moždanog čipiranja – čipovi za bogate kojima postaju superljudi i čipovi za siromašne kojima se održava kontrola i moć utilitarističke oligarhije⁵ nad masom ili pak jednostavno, samo profit, ili i jedno i drugo? Je li sve onako kakvim se predstavlja? (5)⁶ Je li transhumanizam najopasnija ideja na svijetu kako je to rekao još 2004. g. jedan od najvećih kritičara transhumanizma Fukuyama (6)?⁷

Fukuyama navodi da je „neka vrst transhumanizma već uključena u mnoge istraživačke programe suvremene biomedicine“, od lijekova koji utječu na promjenu raspoloženja, povećavaju mišićnu masu ili selektivno brišu pamćenje, preko prenatalne dijagnostike do genske terapije navodeći da se sve navedeno može lako upotrijebiti za „jačanje vrste kao i za olakšanje ili ublažavanje bolesti“ te da „nije uvijek lako prepoznati intelektualnu ili etičku prijetnju koju oni predstavljaju“ (1).⁸

Naša eminentna bioetičarka Marija Selak Raspudić je rekla sljedeće: „lako se ideja transhumanizma nekima može činiti znanstveno-fantastičnom, pa utoliko i nedovoljno ozbiljnom kao predmet filozofskog promišljanja, dva su razloga zbog kojih pokret transhumanizma treba uzeti ozbiljno... kao prvi može se izdvojiti činjenica da posljednjih nekoliko godina transhumanistički pokret ubrzano raste... kao drugi može se navesti činjenica da transhumanisti smatraju da, zbog ubrzanog razvoja tehnike, polako ulazimo u novi stadij povijesti čovjeka“ (7).⁹

Kao što smo naveli, kroz medicinu transhumanizam ulazi na mala ili velika vrata, no, ne zaustavlja se na medicinskim stanjima - zašto ne bismo otišli dalje i stvorili jedno idealno superpametno, supersposobno, telepatski povezano društvo? Međutim, tu prestaje medicina, a počinje transhumanizam. Postoji opasnost da nam znanstvena fantastika o kojoj govori Banks, a kojim se Musk

⁵ Huxley je u svojim djelima i intervjuima govorio da je čovječanstvom kroz povijest oduvijek vladala oligarhija. U njegovom distopijskom viđenju budućnosti čovječanstva, tu oligarhiju opisuje kao tehnokratsku i totalitarističku.

⁶ Stephen Hawking je govorio da će se ljudska rasa razdvojiti na bogate, genetskim inženjeringom usavršene nadljudje koji će vladati onima, kako on navodi, „nepoboljšanim“ ljudima te da bi ta podjela ljudi imala ozbiljne društvene posljedice. Hawking smatra da, bez obzira na to što će se donijeti zakoni protiv genetskog inženjeringa nad ljudima, neki ljudi neće moći odoljeti iskušenju da poboljšaju ljudske karakteristike poput pamćenja, otpornosti na bolesti i duljine života te da će genetika dovesti do buduće generacije nadljudi koji bi mogli u konačnici uništiti ostatak čovječanstva. Usp. članak: <https://www.news.com.au/technology/science/human-body/stephen-hawking-predicted-a-race-of-superhumans-will-take-over-the-world/news-story/b7c3e16159aab6fae53abaaa326e61c2> (pristupljeno: 13.01.2024.) Genetski inženjering i manipulacija ljudskim genomom je smjer u kojem ide suvremena medicina u liječenju genetskih bolesti, no transhumanizam u svojim temeljnim postavkama uključuje genetski inženjering koji bi se koristio i za poboljšavanje čovjekovih sposobnosti. S obzirom na to da je takav inženjering zabranjen, tehnologija AI-čipova, odnosno biotehnologija, prije GI, trebala bi dovesti do stvaranja nadljudske ili superinteligencije i poboljšanja čovjekovih sposobnosti uz pomoć neuralnih čipova. Kroz *biohacking*, ideje transhumanizma postaju stvarnost, čipovi se već ugrađuju potkožno kao zamjena za ključeve, vozne karte, bankovne kartice, pohranu podataka o zdravlju i sl.. Zainteresirani čitatelj istražujući na internetu, može vidjeti da se cijene takvih čipova kreću od nekih 40 do 300 dolara. U budućnosti neki autori poput Mišaka spominju kao problematično narušavanje zaštite podataka, internetsku sigurnost i kontrolu ljudi putem čipova. Usp. Mišak K., Smrt transhumanizmu, sloboda narodu! Teledisk, 2023. str. 40-45. Za razliku od tih jednostavnih i dostupnih čipova, neuralni čipovi, neurostimulatori i tehnologija BCI (engl. *brain-computer interface*), puno je kompleksnija i skuplja. Biotehnološka kompanija *Synchron* (konkurent Muskovom *Neuralinku*, a u koji Gates i Bezos ulažu) je prije tri godine prva u svijetu ugradila neuralne implantate dvojici pacijenata s paralizom te im tako vratili mogućnost za pisanje poruka, slanje e-mailova, *online*-kupovinu i *online*-bankarstvo. Vidi: *Synchron: „Stentrode brain computer interface online in first two humans patients“*: <https://www.youtube.com/watch?v=mm95r05hui0&t=62s> (pristupljeno: 13.01.2024.)

⁷ U časopisu *Foreign Policy* su 2004. g. renomirani intelektualci odgovarali na pitanje o tome koja je najopasnija ideja na svijetu. Esej F. Fukuyame naziva *Transhumanizam* je bio dio serije tih članaka. Više na: Fukuyama F. *Transhumanism*. *Foreign Policy*, No. 144 (Sep. - Oct., 2004), pp. 42-43. dostupno na: <https://philosophy.as.uky.edu/sites/default/files/Transhumanism%20-%20Francis%20Fukuyama.pdf> (pristupljeno: 25.11.2024.) Isti članak dostupan na hrv. jeziku u časopisu *Tvrđa*.

⁸ Fukuyama F. *Transhumanizam*. *Tvrđa*, časopis za teoriju, kulturu i vizualne umjetnosti. Hrvatsko društvo pisaca, 2010., str. 169.

⁹ Selak M. *Ljudska priroda i nova epoha*. Naklada Breza, 2013., str. 102.

inspirirao, ne postane stvarnost i ne dogodi nam se u onom najgorem mogućem distopijskom obliku jer tehnokratsko društvo upravo vodi u takav distopijski scenarij. Kad malo razmislimo, to nimalo nije nerealno gledajući samo povijest čovječanstva koja je prepuna ideologija i neslavnih društvenih i političkih pokreta koji su boreći se za bolje društvo i čovječanstvo prešli u ekstrem i totalitarizam. Zato, ne možemo ne zapitati se je li i transhumanizam još samo jedan u nizu takvih pokreta, odnosno što je to što bi moglo dovesti do toga da postane jedan u nizu takvih pokreta koji su umjesto da donesu dobrobit, donijeli upravo suprotno, neizmjernu štetu čovječanstvu ili njegov kraj? Možemo li uopće predvidjeti sve njegove možebitne opasnosti, pogotovo na vrijeme? Vodi li transhumanizam koji kreira svoju etiku u otvaranje Pandorine posude¹⁰ koja kad se jednom otvori, više se ne može zatvoriti (8)? Ili je transhumanizam Prometejeva vatra u obliku znanosti i tehnologije koja će unaprijediti čovječanstvo, lišiti ga njegovih slabosti, negativnosti, nesavršenosti, bolesti i patnje, ili se samo tako predstavlja, bar na početku, dok ulazi na mala-velika vrata (9)?¹¹

Je li tehnokracija¹² u koju nas vodi transhumanizam kao naš civilizacijski vrhunac, uvod u distopiju, a distopija početak kraja naše civilizacije i kraj čovječanstva (10)? Jer svaka je civilizacija imala svoj početak, vrhunac i kraj.

U kratkoj razradi ove kontroverzne teme, služit ćemo se sokratovskom dijalektičkom metodom istraživanja koju je karakterizirala majeutika i ironija, postavljajući pitanja, ne dajući striktno odgovore. Odlika njegove metode je da je teže pitati nego odgovoriti budući da dobro postavljeno pitanje u sebi već implicira odgovor. Tako puštamo čitatelja ovog teksta da sam dolazi do odgovora, polazeći od Platonove tvrdnje da je puno važnije postavljati prava pitanja nego davati odgovore. Jer na neka pitanja možda nemamo još odgovore, no to ne znači da trebamo prestati pitati i propitivati.

Najcitiranija definicija transhumanizma na koju se sadržajno oslanjaju definicije drugih teoretičara transhumanizma pripada filozofu Nicku Bostromu. Isti autor transhumanizam opisuje kao kulturnu i intelektualnu struju koja zagovara korištenje tehnologije za unapređenje ljudskih kapaciteta i postizanje postljudskih stanja. Tehnologija ima ključnu ulogu u transformiranju ljudske prirode i omogućavanju budućim generacijama da žive duže, zdravije i intelektualno bogatije živote. Njegova definicija uključuje tri ključna principa: unapređenje ljudskih bioloških i psiholoških sposobnosti uz pomoć biotehnologije, neurotehnologije, genetskog inženjeringa i drugih tehnologija, prevladavanje fizičkih i psihičkih ograničenja

¹⁰ U ovom smo radu koristili izraz „Pandorina posuda“, a ne „Pandorina kutija“ što je uvriježen naziv iz razloga što je posuda, čup, točniji izraz i prijevod s grčkog. Smatra se da je Erazmo Roterdamski vjerojatno pogreškom tu riječ zamijenio kutijom. Usp.: Hrvatska internetska enciklopedija, pojam *Pandorina kutija*. Dostupno na: https://enciklopedija.cc/wiki/Pandorina_kutija (pristupljeno: 05.01.2024.)

¹¹ Ciljevi i ideje transhumanizma najvidljiviji su u *Transhumanističkoj deklaraciji* napisanoj 1998. g. od strane 22 autora, napisanoj u svega 8 točaka, a u kojoj se izlaže da će društvo u budućnosti tehnološki biti radikalno promijenjeno te se zagovara isto. Transhumanisti u deklaraciji zagovaraju proširenje ljudskih sposobnosti putem nadilaženja starenja, nadilaženja kognitivnih nedostataka i fizičkih nedostataka i patnje. Također zagovaraju i moralno pravo onih koji žele koristiti tehnologiju za proširenje svojih mentalnih i fizičkih sposobnosti i za poboljšanje kontrole nad vlastitim životima kao i osobni rast izvan ljudskih trenutnih bioloških ograničenja. U deklaraciji se navodi da transhumanizam zagovara dobrobit svih osjećajnih bića bilo kod umjetnih intelekta, ljudi, postljudi ili životinja te da obuhvaća mnoga načela modernog humanizma. Usp. tekst: <https://www.humanityplus.org/the-transhumanist-declaration> (pristupljeno: 13.01.2024.)

¹² Tehnokracija označava vladavinu tehnokrata, tehnokratski princip upravljanja državom, trostruko se definira, prvo kao povijesni ekonomski pokret koji se razvio u SAD-u nakon 1929. s antikapitalističkim utopijskim projektom uređenja društva koje se povodi za znanjima, iskustvima i razvojnim planovima što ih u svojim vizijama nosi tehnička inteligencija. Prema drugoj sociološkoj definiciji, odnosi se na shvaćanje da se uporabom tehničkih sredstava postiže sreća čovjeka i rješavaju sva ljudska pitanja. I prema trećoj, sociološko-ekonomskoj, tehnokracija je vladavina znanstvenika i inženjera kao i vladavina onih koji stručna znanja i intelektualnu sposobnost pretpostavljaju političkoj podobnosti i ideološkoj pravovjernosti. Usp.: definicija i značenje riječi: *tehnokracija*, dostupno na: <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>, (pristupljeno: 13.01.2024.)

ljudske prirode kao što su patnja, bolest i starost te povećanje ljudskih kapaciteta za kreativnost, razumijevanje, duhovnu i intelektualnu evoluciju (11).¹³

Najistaknutiji filozofi transhumanizma

Kao kulturni, intelektualni i filozofski pokret, transhumanizam uključuje širok i raznolik spektar ideja. Ono što je zajedničko svim idejama je zagovaranje tehnologije kao ključnog faktora u postizanju boljeg života. No, kako se to postiže, svi različito odgovaraju, stavljajući naglasak na različite ideje i tehnologije. Naš filozof Furjanić (koji inače priznaje za sebe da transhumanizam smatra pozitivnim fenomenom, op. a.) navodi da je, kad govorimo o transhumanizmu, „činjenica da se radi o divergentnom skupu različitih ideja, pristupa i konkretnih tehnoloških rješenja koje objedinjuje par osnovnih čimbenika – uvjerenje u mogućnost i poželjnost radikalne transformacije ljudskog stanja i stvarnosti te promišljanje potencijala kojeg na tom planu nudi tehnologija“ (12).¹⁴

U nastavku ćemo samo ukratko navesti neke najistaknutije teoretičare transhumanizma kao i njihove ključne ideje.

Nick Bostrom

Jedan od najpoznatijih filozofa transhumanizma čija istraživanja obuhvaćaju širok raspon tema, od posthumanizma i prava na unapređenje čovjekovih bioloških sposobnosti preko superinteligencije i AI do egzistencijalnih rizika koji mogu proizaći neetičkim korištenjem naprednih tehnologija (11, 13).¹⁵

Julian Huxley

Huxley je smatrao da bi ljudi mogli transcendirati biološke ograničenosti uz pomoć znanosti i tehnologije, a čime bi razvili bolje fizičke, psihološke i intelektualne sposobnosti, unaprijedili odnosno poboljšali kvalitetu vlastitih života te postali postljudi (14).¹⁶ Smatra ga se pionikom transhumanizma.

Max More

Posthumanizam je pojam koji je uveo upravo More, a odnosi se na stanje (posthumano) u kojem ljudi koriste napredne tehnologije kako bi nadišli svoje fizičke i mentalne granice koje su biološki determinirane te u toj fazi identitet i sposobnosti ljudi bivaju promijenjeni kroz tehnologiju. More govori ne samo o unapređenju ljudskog tijela nego i o digitalnom prijenosu svijesti i besmrtnosti, produženju života i spajanju ljudske i umjetne inteligencije. Pripisuje mu se techno-optimizam jer vjeruje da je upravo tehnologija ta koja će riješiti

¹³ Usp.: Bostrom N.: *Transhumanist Values, Ethical Issues for the 21st Century*, ed. Frederick Adams (Philosophical Documentation Center Press, 2003, reprinted in *Review of Contemporary Philosophy*, Vol. 4, May (2005); dostupno na: www.nickbostrom.com, (pristupljeno: 23.11.2024.)

¹⁴ Furjanić L. Transhumanizam – filozofska osnova, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/356081> (pristupljeno: 24.11.2024.)

¹⁵ Usp. tekst: <https://nickbostrom.com/ethics/values> (pristupljeno: 24.11.2024.)

¹⁶ Usp.: Huxley J.: *Transhumanism*; dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/247718617_Transhumanism (pristupljeno: 23.11.2024.)

Ljudske probleme poput bolesti, starosti i smrti.¹⁷ Osnivač je kompanije koja se bavi kriogenikom, odnosno krioprezervacijom tijela (15).

Ray Kurzweil

Jedan od najpoznatijih i najzanimljivijih transhumanista je inovator, IT-stručnjak i futurist Ray Kurzweil. Ključna ideja, koju donosi i po kojoj je poznat, jest tehnološka singularnost ili teorija singularnosti, odnosno točka ili trenutak u budućnosti u kojoj će umjetna inteligencija nadmašiti ljudsku inteligenciju, a što smatra da će se dogoditi do 2045. g. Navodi da će upravo te godine umjetna inteligencija biti jednu milijardu puta inteligentnija od ljudske inteligencije.¹⁸ Posthumani period je kod njega postsingularni period (16).

David Pearce

Pearce je poznat po svojoj viziji svijeta bez patnje, odnosno poboljšanja ljudske egzistencije eliminacijom patnje kroz biotehnologiju, odnosno genetskim inženjeringom. Smatra da bi tehnologija mogla pomoći i u kontroli nepoželjnih emocija i stanja poput depresije, anksioznosti, boli i straha. Pearce smatra da je moralna odgovornost čovječanstva korištenje tehnologije za dokidanje patnje (boli i negativnih osjećaja) svih živih osjećajnih bića, ljudi i životinja.¹⁹ Inženjerstvo koje bi dovelo do toga naziva i hedonističkim inženjerstvom i *paradise*-inženjerstvom. Raj na zemlji se može postići samo uz pomoć znanosti (17).²⁰

Hans Moravec

Robotičar, istraživač AI i futurist poznat je po ideji „*uploadanja*“ uma odnosno transfera svijesti u računalne sustave čime bi ona postala digitalizirana, očuvana od fizičke smrti čime bi se postigla besmrtnost. Moravec smatra da će ljudsko tijelo kao biološki ograničeno u budućnosti zamijeniti kibernetički organizam. Kiborgizacija za njega nije samo proces postajanja kiborgom uz pomoć raznih implantanata, proteza ili organa već i spajanje digitalizirane svijesti s robotom, čime bi čovjek postao potpuno novo i besmrtno biće (18).²¹

Drugi filozofi, znanstvenici i umjetnici

Mnogi su drugi filozofi i znanstvenici utjecali na transhumanističku misao, ovdje ćemo samo nabrojati neke koje navodi Bostrom u svom članku, poput Benjamina Franklina s idejom krionike, Friedricha Nietzschea sa svojim nadčovjekom, Julienu Offraya de La Mettriea s materijalističkim i mehanicističkim poimanjem čovjeka, ali i J. B. S. Haldanea, poznatoga britanskoga biokemičara, koji je prije točno sto godina tvrdio da bi čovjek imao velike koristi od kontroliranja vlastite genetike i znanosti općenito te je predvidio buduće

¹⁷ More M. *The Philosophy of Transhumanism*; dostupno na: http://media.johnwiley.com.au/product_data/excerpt/10/11183343/1118334310-109.pdf, (pristupljeno: 24.11.2024.)

¹⁸ Kurzweil R. *The Singularity Is Near, When Humans Transcend Biology*. The Viking Press, 2005., str. 122.; dostupno na: <https://paisdospuntocero.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/04/book-kurzweil-singularity-is-near-1.pdf> (pristupljeno: 24.11.2024.)

¹⁹ Pearce D. *Hedonistic imperative, Abstract*; dostupno na: <https://archive.org/details/the-hedonistic-imperative/mode/2up> (pristupljeno: 24.11.2024.)

²⁰ Ibid, str. 13.

²¹ Moravec H. *Mind Children. The Future of Robot and Human Intelligence*. Harvard University Press, 1988., str. 121-129.; dostupno na: <https://archive.org/details/mindchildren00hans> (pristupljeno: 24.11.2024.)

društvo koje će biti bogatije, imati obilje čiste energije a genetika će se koristiti kako bi ljudi bili viši, zdraviji i pametniji i gdje će korištenje ektogeneze (gestacije fetusa u umjetnim maternicama) biti uobičajeno. Nadalje, Bostrom spominje J. D. Bernala koji je još 1929. govorio o kolonizaciji svemira i bioničkim implantatima kao i mentalnim poboljšanjima kroz napredne društvene znanosti i psihologiju (19).²²

Transhumanističkom tematikom bavili su se i mnogi književnici i redatelji, poput Arthura C. Clarkea, Isaaca Asimova, Aldousa Huxleyja, Georgea Orwella, Raya Bradburya i generaciji Z puno bliži – Stevena Spielberga, Jamesa Camerona, Joon-ho Bonga i mnogih drugih koji su u svojim distopijskim djelima pokušali predvidjeti budućnost čovječanstva.

Osnovne odrednice transhumanističke misli

U pokušaju da kroz ovaj rad ukratko prikažemo tako kompleksan fenomen i pokret kao što je transhumanizam i damo svoj kritički osvrt, što je nemoguće, zadržat ćemo se samo na nekim osnovnim filozofskim odrednicama transhumanističke misli.

Želja za besmrtnošću

Jedan od najutjecajnijih transhumanista današnjice, Nick Bostrom²³, u svom članku naziva *Povijest transhumanističke misli*, započinje svoje izlaganje kulturnim i filozofskim korijenima transhumanističke misli koji su doveli do razvoja suvremenog transhumanizma te u tom smislu navodi da je ljudska želja za stjecanjem novih sposobnosti stara koliko i sama naša vrsta. Tako Bostrom započinje svoje izlaganje povijesnim pregledom aspiracija ljudskoga roda za besmrtnošću. Ovime je ustvari svjesno ili nesvjesno stavio želju za postizanjem ljudske besmrtnosti kao ideal u red ljudskih sposobnosti, dakle u nešto realno i dokučivo što predstavlja svojevrsni metafizički i logički skok. Bostrom spominje u prvom redu stare mitove o Gilgamešu, Dedalu i Ikaru, Prometeju, ali i o alkemiji i traženju eliksira života i Fontane mladosti (19).

Bostrom tvrdi da se na potragu za nadilaženjem naših prirodnih granica uvijek gledalo ambivalentno te s jedne strane postoji fascinacija za istim dok se s druge strane na isto gledalo oholo te da su, kako kaže „neke ambicije“, ne navodeći koje, nedopustive i da će se obiti o glavu ako ih se ostvari, ne navodeći na koji način, rekavši na kraju samo da su tu ambivalentnost stari Grci prikazali svojim mitom o Prometeju. Ambivalentnost i antagonizirana podjela na transhumaniste i antitranshumaniste, na one koji zagovaraju posvemašnju vjeru u znanost i tehnologiju i one suprotne, biokonzervativiste, postoji i postojat će jer je ona naprosto ljudska prirodna reakcija, svatko reagira sukladno svom „backgroundu“, svjetonazoru ili, kako je njemački filozof Fichte rekao, svatko odabire onakvu filozofiju kakav je čovjek. Međutim, gledanje na znanstvena i tehnološka dostignuća antagonistički, kroz fascinaciju i oholost su dvije krajnosti, rješenje se nikada ne nazire u ekstremima, već u srednjem putu, pomirenju krajnosti; da znanosti i tehnologiji, ali uz etiku granice. Inače, ako zagovaramo transhumanističku fascinaciju, možemo otvoriti Pandorinu kutiju, a ako zagovaramo njenu suprotnost, radikalnu biokonzervativističku struju, možemo ugasiti Prometejevu vatru (19).

²² Bostrom, N. *A history of Transhumanist Thought. Journal of Evolution and Technology*. Vol. 14 Issue 1 - April 2005. Dostupno na: <http://jetpress.org/volume14/bostrom.html>. (pristupljeno: 10.11.2023.)

²³ Bostrom, N. *A history of Transhumanist Thought. Journal of Evolution and Technology*. Vol. 14 Issue 1 - April 2005. Dostupno na: <http://jetpress.org/volume14/bostrom.html>. (pristupljeno: 10.11.2023.)

Idealan čovjek

Kao sljedeću bitnu odrednicu transhumanističke misli Bostrom nadalje spominje renesansni humanizam koji stvara ideal znanstveno, moralno, kulturno i duhovno visoko razvijene osobe, a u tom kontekstu spominje *Govor o dostojanstvu čovjeka* Giovannijsa della Mirandole, čiju misao transhumanisti shvaćaju doslovno i materijalistički, tumačeći je na način koji transhumanistima odgovara po principu kognitivne interpretacije i stare skolastičke *Quidquid recipitur ad modum recipientis recipitur* (sve što se prima, prima se na način primatelja).

Shvatljivo je da ih je s obzirom na materijalističko i pozitivističko poimanje stvarnosti misao Mirandole inspirirala, ali je krajnje redukcionistički i nedopustivo mijenjati izvorni smisao čovjekove biti i smisla čovjekova života kako je pisao Giovanni della Mirandola u svom navedenom djelu, pozivanjem na njega i njegovu misao u kontekstu transhumanizma. Svaki redukcionistički pristup koji negira čovjeka kao jedinstvo tijela, duše i duha²⁴ i svodi ga samo na jednu stvarnost je destruirajući i i dehumanizirajući, a to je upravo ono što transhumanizam čini (19, 20).

Racionalnost

Kao daljnje odrednice koje su udarile temelje transhumanističkoj misli Bostrom spominje prosvjetiteljstvo, empirizam i racionalni humanizam koji se temelje na empirijskoj znanosti i kritičkom razumu - kao pružanju temelja za moral - umjesto objave i religijskog autoriteta. Međutim, ovdje ne možemo ne zapitati se postaje li sam transhumanizam, pokušavajući negirati smisao i svrhu religije, jedna nova religija suvremenog čovjeka koji teizam zamjenjuje s humanizmom s prefiksom *trans-*, pošto na mjesto koje je bilo rezervirano za Boga ili bogove stavlja besmrtnog čovjeka? Također, ne možemo ne zapitati se gdje je granica gdje ideologija prelazi u religiju? Dostojevski je rekao da ako nema Boga, sve je moralno dopušteno. Time bi mogli reći, ako čovjek postaje bog ili božanstveno savršeno besmrtno biće, onda takav bog sam kreira svoje božanske zapovijedi koje svi trebaju pobožno i bespogovorno slijediti. Takva religija je iznad svake etike i politike, i u konačnici iznad svakog čovjeka, a u ime takve religije, sve je dopušteno. I takva bi religija postala najopasnija i najdestruktivnija religija za čovječanstvo. Transhumanizam pada u paradoks i apsurd, negirajući religiju sam postaje religija, spas za čovječanstvo (19).

Buduća stvarnost

Aldous Huxley daje distopijsku viziju budućnosti čovječanstva koju u jednom od intervjua Mike Wallace naziva vizijom pakla na zemlji.²⁵ Huxley tako društvo budućnosti opisuje kao vladavinu totalitarizma, diktature, tehnokracije, konzumerizma, konformizma i hedonizma. U svom djelu *Vrli novi svijet* opisuje društvo budućnosti u kojem vlada budućnosti ima neograničenu moć nad pojedincem odnosno društvom u cjelini te se koristi i nasilnim metodama kontrole ponašanja i nenasilnim uz pomoć propagande i „pranja mozga“. Opisuje znanstveno i tehnološki napredno društvo koje je vođeno idejom napretka i perfekcionizma. Takav društveni poredak djeluje dehumanizirajuće i autonomno destruirajući po čovjeka i društvo u cjelini. Huxley opisuje visokotehnološko razvijeno društvo u kojem je ono cilj koji se mora postići pod svaku cijenu, a ne sredstvo, kao ono koje u konačnici destruirava čovjeka i društvo. Zanimljivo je da je

²⁴ Vidi fusnotu br. 34.

²⁵ *Aldous Huxley interviewed by Mike Wallace: 1958 (Full)*, više na: <https://www.youtube.com/watch?v=alasBxZsb40> (pristupljeno: 30.11.2024.)

Huxley u jednom svom intervjuu rekao da nije znao da će budućnost o kojoj je pisao tako brzo doći, zbog čega ga mnogi nazivaju prorokom našeg doba.²⁶ Nakon *Vrlog novog svijeta* ipak daje i jednu utopijsku viziju idealnog društva u djelu *Otok*, u kojem opisuje visokoduhovno evoluirano društvo, viziju Raja na zemlji, želeći pokazati da čovjek i društvo ipak imaju izbor (21).

Nastavno na navedena distopijska viđenja budućnosti čovječanstva, ne možemo ne zapitati se gdje je granica preko koje utopističko transhumanističko društvo može prijeći u antiutopijsko, distopijsko i antihumanističko i je li to stvarno samo daleka budućnost i znanstvena fantastika? Otvara li transhumanizam vrata koja će omogućiti da *Fahrenheit 451*, *Vrli novi svijet* ili neko drugo distopijsko remek djelo postane naša nova stvarnost ili stvarnost naše djece, živimo li već sada u takvoj stvarnosti, a da toga nismo ni svjesni, postaje li ono što je nekoć bila znanstvena fantastika, današnja stvarnost, kuhamo li se već sada kao žabe u toploj vodi, i koliko je ta voda daleko od vrenja?

Sadašnja stvarnost

Masovni mediji koji formiraju javno mnijenje poluistinama, kontrola masovnih medija od strane države ili globalne elite, militarizam, natjecanje svjetskih sila u nuklearnom naoružanju, ratni sukobi, korištenje droga u liječenju psihijatrijskih bolesti, hedonistička kultura koja svodi čovjeka na seksualno i potrošačko biće, promoviranje *anti-age*-kulture koja nameće mladost kao ideal kojem svi moramo težiti – a starost kao bolest – razne *reality*-emisije koje pružaju ispraznu zabavu, nemoral, ismijavanje drugih, destrukciju moralnih vrijednosti, destrukciju obitelji i društva, provođenje vremena virtualno – na društvenim mrežama – umjesto u realnim bliskim odnosima s ljudima – otuđivanje, depresija, neodvajanje od pametnih telefona, umjetna inteligencija koja uzima sve više maha i već zamjenjuje ljude - pametne kuće, pametni automobili, ChatGPT, humanoidni roboti koji izgledaju veoma nalik ljudima, čipiranje, nedostatak osnovnih uvjeta za život – uvjeta za dostojanstven život, dostojanstvenu bolest i dostojanstvenu smrt... trebaju li nam upravo remek-djela velikih umova književnosti i filma i promišljanja o njima više nego ikad prije kao opomene, upozorenja i ozbiljna, uznemirujuća i apokaliptična predviđanja?

Porijeklo pojma i filozofsko-etimološka analiza te kritika pojma

Pojam transhumanizam, pripisuje se Julianu Huxleyju, uglednom biologu i bratu pisca Aldousa Huxleyja koji je u svom djelu *New bottles for new wine* izdanom 1950. god. napisao sljedeće: „Ljudska vrsta može, ako želi, transcendirati samu sebe – ne samo sporadično, pojedinac na jedan način ovdje, pojedinac na drugi način ondje – već u cijelosti, kao čovječanstvo. Trebamo ime za ovo novo uvjerenje. Možda će transhumanizam poslužiti: čovjek ostaje čovjek, ali nadilazi samog sebe, spoznajući nove mogućnosti svoje ljudske prirode“ (22).²⁷

Transhumanizam kao transcendencija

Ono što se možemo zapitati je sljedeće: može li čovječanstvo transcendirati ako pojedinac i svaki pojedinac ne transcendiraju? Kao i je li moguće da čovjek ostaje čovjek, a da pritom nadilazi samog sebe i što je to

²⁶ Huxley daje viziju distopijskog društva budućnosti u djelu *Vrli novi svijet* napisanom 1931.g.. Više na: Aldous Huxley, *Britannica*, dostupno na: <https://www.britannica.com/biography/Aldous-Huxley> (pristupljeno: 30.11.2024.)

²⁷ Huxley JS. *New Bottles For New Wine*, Chato and Windus, London, 1950., str. 17.

točno što čovjek treba transcendirati? Transcendiranje sebe, negira li sebe, svoju bit? Negira li one izvorne odrednice koje ga čine čovjekom? U pokušaju da dođemo do odgovora na ta pitanja i u pokušaju da pobliže objasnimo tako složen fenomen kao što je transhumanizam, početak ćemo od filozofsko - etimološke analize same riječi i pojma.

Filozofsko-etimološka analiza

Pojam *transhumanizam* dolazi od lat. *trans* što znači preko, iznad i *humanizam* koji dolazi od lat. *humanitas* što znači čovječnost, ljudskost, a u općem značenju humanizam označuje svako mišljenje koje vrednuje čovjeka u svim njegovim izvornim odrednicama.²⁸ Također, čovječnost (lat. *humanitas*) označava sve pozitivne oznake koje čovjek nema kao urođene, nego ih je postigao osobnim marom kroz odgoj i obrazovanje, a očituje se u dobrohotnom odnosu prema drugima.²⁹ Mogli bismo na temelju toga reći da, strogo etimološki, transhumanizam označava nadljudskost ili postizanje nadljudskih sposobnosti ili nadljudskog stanja, odnosno da vrednuje čovjeka na način da čovjek nadilazi samog sebe ili pak nadilazi one izvorne odrednice koje ga upravo čine čovjekom (23).

Filozof Ian James Kidd smatra da je u podlozi transhumanizma mizantropija kao latentna, implicitna značajka etosa i motivacije transhumanističkih pokreta budući da na ljudsko stanje gleda prezirno kao na slabo i nesavršeno i kao ono koje ograničava naše izgleda za poboljšanje te kao na ono koje se mora nadići (24).³⁰

Sljedeće pitanje koje se nameće je, koje su to izvorne odrednice koje čine čovjeka čovjekom i što je to što čovjek treba nadići? Ili kako je velikan zapadne filozofske misli, Immanuel Kant, rekao skraćeno i sveo svu filozofiju na jedno od fundamentalnih pitanja: "Što je to čovjek?" Bi li transhumanizam trebao predstavljati pokušaj da čovjek nadiđe, transcendirira samog sebe, svoje negativnosti i slabosti poput neznanja, nedostatka empatije i sebičnost, evoluciju duha i filantropiju, što bi više odgovaralo pojmu humanizma i bilo više u duhu humanizma? (A što nam je više nego ikad prije potrebno u ovom svijetu punom ratnih sukoba?) Jesmo li uopće kao čovječanstvo duhovno spremni za umjetnu inteligenciju? Vidimo na primjeru palestinsko-izraelskog sukoba da se takva moćna vojna tehnologija koju vodi umjetna inteligencija već zlorabi za uništenje ljudi (25).³¹ Skalpel u rukama kirurga i ubojice ima sasvim suprotnu svrhu. Tko će kontrolirati one koji će kontrolirati druge moćnom umjetnom inteligencijom iza koje uvijek stoji čovjek? Vidimo na istom palestinsko-izraelskom primjeru - nitko. Na testu iz AI, već smo, možemo tužno zaključiti, pali kao čovječanstvo (26).³²

²⁸ Mišić, A. Rječnik filozofskih pojmova, Pojam *humanizam*. Verbum, Split, 2000.

²⁹ Ibid. U rječniku je navedeno i da humanizam označava i kulturno razdoblje u XV. i XVI. st., osobito u Italiji, kada se kroz oživljavanje antičke kulture revalorizira ljudsku aktivnost i osobnost na svim područjima života. Pojam je sačinio F. J. Niethammer 1808. da bi označio važnost grčkih i latinskih klasika u obrazovanju.

³⁰ Kidd I. J. *Transhumanism and misanthropy*. *Daily Philosophy*, 2023., dostupno na: <https://philpapers.org/rec/KIDTAM-2>, (pristupljeno: 25.11.2024.)

³¹ Pavić S. Izraelci protiv Palestinaca koriste vojne robote: „Imaju umjetnu inteligenciju, ispaljuju suzavac, šok granate... Jutarnji list, 16.11.2022. Dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/izraelci-protiv-palestinaca-koriste-vojne-robote-imaju-umjetnu-inteligenciju-ispaljuju-suzavac-sok-granate-15276392> (pristupljeno: 19.11.2023)

³² Stephen Hawking je još 2016. god. izjavio da su ljudska pohlepa i glupost najveće prijetnje za čovječanstvo i da s vremenom nismo postali ništa manje glupi ni pohlepniji referirajući se, doduše, na zagađenje Zemlje. Vidi: intervju S. Hawkinga s Larryom Kingom od 28.06.2016.; dostupno na: <https://www.usatoday.com/story/life/nation-now/2016/06/28/stephen-hawking-humankind-still-greedy-stupid-greatest-threat-earth/86459578/> (pristupljeno: 14.01.2024.) Tvrdi da su upravo ljudska glupost i pohlepa ono što bi moglo dovesti do kraja

Kritika pojma

Nadovezujemo se na prethodni dio u kojem smo govorili o tome što je to što bi transhumanizam trebao transcendirati. Transhumanizam označava pokušaj da čovjek transcendirati samog sebe i svoje negativnosti, nesavršenosti i slabosti s ciljem stvaranja novog čovjeka s novim odrednicama, usavršavanju materije, čovjeka koji više nije čovjek nego je nadčovjek, čovjeka koji je intelektualno, znanstveno i tehnološki toliko evoluirao da stvara jednog novog čovjeka, onakvog čovjeka kakvog čovjek želi za sebe da bude (27).³³ Filozof Mark Vernon otkrio je prvi da pojam *transhuman* prvi puta spominje D. Alighieri u *Božanstvenoj komediji* spominjući riječ *transhumanar*, a koja označava ostvarenje božanskog života u raju, transcendiranje ljudskog, ljudske naravi i granica (20).³⁴ Natasha Vita More, eminentna transhumanistica i autorica prvog *Transhumanističkog manifesta*, spominje da pojam transhumanizam ima korijen riječi u Danteovom *transhumanar* navodeći da ta riječ na talijanskom znači transformiranje (27).³⁵

Danteov *transhumanar* je spiritualistički, označava transcendiranje ljudskog, transformaciju iz ljudskog u duhovno stanje, duhovno stanje u kojem čovjek postaje poput anđela, duhovno savršen, ponizan, provodeći Božju volju čime postaje bliži i čovjeku i Bogu. Transhumanistički *transhumanar* je materijalistički, budući da su znanost i tehnologija te koje će dovesti do savršenog čovjeka koji želi biti poput Boga, besmrtn, što podsjeća, religijskim rječnikom govoreći, na "pale anđele" koji se okreću od Boga, budući da na mjesto Boga stavljaju sebe. Za razliku od Dantea, Julian Huxley kao biolog i darvinist doživljava čovjeka kao biološki nedovršeno i nesavršeno biće kao i evolucijski te tako spominje sljedeće; "Vjerujem u transhumanizam: kada bude dovoljno ljudi koji to mogu doista reći, ljudska vrsta bit će na pragu nove vrste postojanja, jednako različite od naše kao što je naša od Pekinškog čovjeka. Napokon će svjesno ispuniti svoju pravu sudbinu."³⁶ Huxley smatra da će se ljudska evolucija postići uz pomoć znanosti i tehnologije te će uz pomoć njih čovjek, kao biološki ograničeno ljudsko biće,

čovječanstva, a ne AI ili nuklearni rat. Ali je također rekao da AI predstavlja prijetnju za čovječanstvo te da vlade moraju obuzdati svoj entuzijazam u svojim utrkama u AI-naoružanju, stvarajući zrakoplove i oružje s inteligentnim tehnologijama, nazvavši ih „strojevima za ubijanje“. Nadalje, tvrdi da se čini da je financiranje projekata koji su izravno korisni ljudskoj rasi, kao što je poboljšanje i medicinski pregled, manji prioritet. Izjavljuje da ne misli da će napredak u umjetnoj tehnologiji nužno biti benign jer jednom kada strojevi dosegnu kritičan fazu u kojoj će se sami razvijati, ne možemo predvidjeti hoće li njihovi ciljevi biti isti kao naši. Vidi više: <https://www.express.co.uk/news/science/684211/Stephen-Hawking-larry-king-end-of-the-world> (pristupljeno: 14.01.2024.)

³³ Max More, jedan od najvećih filozofa transhumanizma te jedan od tvoraca Transhumanističke deklaracije, zagovara pravo na „morfološku slobodu“, filozofski koncept čija je osnovna ideja da je osnovno ljudsko pravo da se ljudi mogu mijenjati na način na koji žele. More tvrdi da ljudi imaju pravo poboljšati i modificirati se fizički i intelektualno, svoja tijela i umove na način na koji smatraju prikladnim i najboljim, nadilazeći svoja biološka ograničenja što predstavlja ujedno i psihološku slobodu. To uključuje slobodu korištenja tehnologije poput GI, AI, nano-medicine ili kibernetičkih poboljšanja. Uz morfološku slobodu zagovara i prevladavanje starenja te produljenje životnog vijeka i fizičku besmrtnost. Za njega je morfološka sloboda, politička i tehnološka sloboda koja omogućuje čovjeku da bira sebe fizički, intelektualno, kognitivno i emocionalno. Uz to označava i ravnopravnu slobodu da se osoba ne poboljšava ako to ne želi. Zamišljeno idealistički i demokratski, zamislimo društvo u kojem su svi oko vas poboljšani, hoćete li moći odoljeti tome da se ne poboljšate da biste bili prihvaćeniji, kompetitivniji ili neodbacivani, a što je mehanizam preživljavanja u društvu? Ili, poboljšavanje koje iziskuje znatna financijska sredstva, koje si neće moći svi priuštiti te će se tako stvarati podjela, nejednakost, nepravda i diskriminacija među ljudima. Natasha Vita More, jedna od najznačajnijih transhumanistica današnjice, smatra da morfološka sloboda ne pripada samo elitistima koji imaju novac, već da će ona postati dostupna svima, za primjer spominje *smartphone*, te tako navodi da su *smartphone* prije imali samo bogati, a sada ih imaju svi. Možemo se zapitati imamo li ih jer biramo da ih imamo ili ih imamo jer ih moramo imati i život nam je postao nemoguć bez njih. Gdje je granica gdje ono što slobodno biramo počne birati nas te prelazi u nužnost? Uostalom, koliko je u današnjem svijetu realno očekivati tako nešto? Više: podcast/intervju s transkriptom - Max More i Natasha Vita More; dostupno na: <https://futurespodcast.net/episodes/12-maxmore-natashavitamore> (pristupljeno: 14.01.2024.)

³⁴ Vidi članak: <https://www.thealternative.org.uk/dailyalternative/2022/6/13/transhuman-dante> (pristupljeno: 14.01.2024.)

³⁵ Podcast/intervju s transkriptom - Max More i Natasha Vita More, dostupno na: <https://futurespodcast.net/episodes/12-maxmore-natashavitamore> (pristupljeno: 14.01.2024.)

³⁶ Huxley JS. *New Bottles For New Wine*, Chato and Windus, London, 1950., str. 17.

uspjeti nadići svoja biološka ograničenja, povećati svoje fizičke i mentalne sposobnosti te prihvaćajući transhumanizam, aktivno sudjelovati u svojoj evoluciji (22).

Znanost i tehnologija neminovno su pridonijele neizmjernom boljitku čovječanstva. No, svaka znanstvena i tehnološka evolucija čovjeka ili – kako *biohackeri* kažu – „*uploadanje* čovjekove biologije“ mora pratiti i evoluciju duha i težnju za visokim etičkim promišljanjem i življenjem.

Svaki nauk, filozofija, pokret o čovjeku, koji radi dihotomiju između tijela i duše reducirajući čovjeka na samo jednu od tih dviju stvarnosti, „lomi“ čovjeka. Naglašavajući materijalni aspekt čovjeka, njegovu tjelesnost i težnju da pod svaku cijenu svoju biologiju „*uploada*“ te shvaćajući znanost i tehnologiju ne kao sredstvo nego kao cilj sam po sebi – može voditi u redukcionističko, materijalističko i pozitivističko poimanje čovjeka, a ono može voditi u nastanak tehnokratskog te time u totalitarno i distopijsko društvo. Naš poznati teolog i bioetičar Odilon-Gbènoukpo Singbo, navodi da je transhumanistička antropologija tehnocentrički usmjerena s opasnošću da odbacuje čovjekovu duhovnost, a posljedično i čovjeka te da transhumanistička antropologija ima redukcionističko poimanje čovjeka čije se ispunjenje nalazi u tehnologiji (28).³⁷

Etička kritika

U ovom ćemo djelu rada ukratko predstaviti neka etička razmišljanja, pitanja i argumente protiv transhumanizma koja konsekvantno proizlaze iz prethodnog obrazlaganja.

Autonomija

Pojednostavljeno pitanje na koje bi se mogao svesti problem autonomije je sljedeće: oslobađaju li čovjeka ideje, odnosno tehnologije koje zagovara transhumanizam, ili zarobljavaju li ga? ICT (informacijsko komunikacijska tehnologija) razvija se neviđenom brzinom i postaje neizostavni dio ne samo naših života nego i identiteta, svijesti i percepcije.³⁸ Stoga sasvim legitimno mnogi filozofi i znanstvenici proučavaju utjecaj tehnologije na čovjeka i društvo i postavljaju si pitanje možemo li i dalje govoriti o čovjeku kao autonomnom ljudskom biću ako tehnologija postaje integrativni dio čovjeka, kao i gdje je ta granica gdje čovjek vlada tehnologijom, a gdje tehnologija počinje vladati čovjekom?³⁹

Autori imaju različite poglede na autonomiju kada govorimo o transhumanizmu, od entuzijastičnih (da ne kažemo naivnih, op. a.) do onih kritičnih. Transhumanisti poput Bostroma, Morea i mnogih drugih, smatraju da načelo autonomije nije narušeno u transhumanizmu te, štoviše, da tehnologije koje zagovara transhumanizam oslobađaju čovjeka, a time proširuju njegovu autonomiju. Kritičari s druge strane, poput

³⁷ Singbo OG. Transhumanizam kao izazov kršćanskoj antropologiji, str. 69, dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/449110> (pristupljeno: 01.12.2024.)

³⁸ Postfenozenologija je filozofska struja koju je razvio filozof Dan Ihde, a koja proučava način na koji tehnologija medijira naše iskustvo svijeta pritom promatrajući tehnologiju kao entitet koji aktivno oblikuje naš život. Osnovna ideja u postfenozenologiji je medijacija odnosno način na koji tehnologija svakodnevno posreduje u našem odnosu prema svijetu, način na koji oblikuje našu percepciju i iskustvo, način na koji doživljavamo sebe, druge i svijet oko sebe, kako utječe na naš identitet, autonomiju i slobodu.

³⁹ Sljedeća zanimljiva teorija koja proučava odnos čovjeka i tehnologije je francuska sociološka teorija ANT, tzv. *teorija aktera i mreža*. Aktere predstavljaju svi entiteti, i živi i neživi, i ljudi i tehnologija, dok mrežu predstavlja interakcija među akterima. Akteri, ljudski ili neljudski, ili razne tehnologije (od računala, AI, robota, biotehnologije) imaju jednak status u mreži što znači da nema pasivnih aktera, svi su aktivni akteri koji aktivno oblikuju čovjeka i društvo, našu stvarnost, oblikuju i mijenjaju ljudske akcije i interakcije.

Fukuyame i drugih, smatraju da bi tehnologije koje zagovara transhumanizam ugrozile čovjekovo pravo na autonomiju. Tako u već navedenom članku navodi sljedeće: „Ako se počnemo pretvarati u nešto superiornije, koja će prava zahtijevati ta poboljšana stvorenja i koja će prava posjedovati u usporedbi s onima koji su ostali? Ako neki krenu naprijed, može li si itko priuštiti da ih ne slijedi?“ Navode dalje da će „čuda biotehnologije najvjerojatnije ostati nedostupna građanima najsiromašnijih zemalja svijeta“ čime će „prijetnja ideji jednakosti postaje još zlokobnija“ (1).⁴⁰

Pozivajući na moralni oprez i budnost, poučeni neugodnim iskustvom iz pandemije COVID-19 i na tragu transhumanističke ideologije, govor o važnosti autonomije - za čovjeka kao slobodno ljudsko biće i za demokratski uređeno društvo, - završit ćemo dvjema sljedećim završnim rečenicama *Čovjekove potrage za smislom* Viktora E. Frankla: „... budimo na oprezu iz dva razloga: Otkako se dogodio Auschwitz, znamo za što je čovjek sposoban. A otkako se dogodila Hiroshima, znamo što možemo izgubiti“ (29).⁴¹

Dostojanstvo osobe

Već smo naveli da je čovjek slobodno biće sa slobodnom voljom. Spomenuli smo i dostojanstvo. Ako se čovjeku uzima sloboda, uzima se i dostojanstvo osobe i pravo osobe na dostojanstvo, koja je nedjeljiva od čovjekove slobode, razuma i osobnosti. Gdje je granica i tko će postaviti granicu ugrožavanja i narušavanja slobode i prava drugih ljudi? Na primjeru pandemije, koju vrlo lako možemo preslikati i na čipiranje jednoga dana, vidimo da su ljudska prava i dostojanstvo krhki poput balona sapunice. Hoće li nečipirani dijeliti sudbinu necijepljenih jednoga dana? Diskriminacija kroz ograničenje slobode kretanja i ograničen pristup društvenim uslugama za one koji nemaju COVID-potvrde, koje su bile nužne za ulazak u zdravstvene ustanove, državne institucije, ulazak u trgovine, banke, odlazak na posao, korištenje javnog prijevoza i dr., bila je surova realnost kojoj smo svi svjedočili za vrijeme pandemije COVID-19. Cijepni status podijelio je ljude na cijepljene i necijepljene, ne samo šire društveno gledano već unutar radnog kolektiva, pa i obitelji.

Krešimir Mišak, jedan od naših najvećih kritičara transhumanizma, u kontekstu transhumanizma i podjele ljudi na analogne i digitalne, govori da u trenutku kad se većini nametne neki novi standard, recimo ugradnja čipa bez kojega neće biti moguće ući u tvrtku u kojoj rade ili u vlastiti dom ili će biti nemoguće platiti u dućanu bez čipa, ili kupiti bilo kakav frižider ili čak automobil ili standard postane sveopća ovisnost o informacijama s Googlea na kojeg će se spajati bežičnim putem kroz čip na mozgu, bit će sve teže ostati analognim čovjekom.⁴² Fukuyama na tom tragu navodi da bi prva žrtva transhumanizma mogla biti jednakost koja je nepovrediva, prirodna i u samoj biti ljudskog bića, na koju svako biće ima pravo samim svojim bivstvovanjem kao ljudsko biće (1, 30).^{42, 43}

Negiranje čovjekove biti

Koje su to nove odrednice čovjeka koje transhumanizam zagovara i je li njihovo zagovaranje i posvemašnja vjera u njih nešto realno ili pak utopistički? Je li moguće negirati Budinu trijadu koja definira ljudsku

⁴⁰ Fukuyama F. Transhumanizam, *Tvrđa*, časopis za teoriju, kulturu i vizualne umjetnosti, Hrvatsko društvo pisaca, 2010., str. 170.

⁴¹ Frankl VE. *Men's search for meaning*, Washington Square Press, 1985., str. 179.

⁴² Mišak K. Smrt transhumanizmu, sloboda narodu!, 2023., str. 11. i 40.-45.

⁴³ Fukuyama F. Transhumanizam, *Tvrđa*, časopis za teoriju, kulturu i vizualne umjetnosti, Hrvatsko društvo pisaca, 2010., str. 169.

egzistenciju: starost, bolest i smrt ili je to upravo ono što definira čovjeka kao čovjeka? Transhumanizam u pokušaju da nadvlada sve čovjekove slabosti i negativnosti, negira samu bit čovjeka, time čovjeka samog, a samim time negira sam sebe. Takav transhumanizam predstavlja svojevrsan apsurd čovjeka 21. stoljeća, koji poput slona koji se skriva iza stabla od lovca asociira na čovjeka koji se od straha od smrti i u nepodnošenju patnje skriva iza znanosti i tehnologije. Granica u kojoj transhumanizam prelazi u ahumanizam ili antihumanizam i granica u kojoj utopijsko društvo postaje distopijsko vrlo je tanka i subjektivna i stoga opasna.

Fukuyama navodi da zagovornici transhumanizma misle da znaju što čini bit bića, odnosno dobro ljudsko biće, te da u ime toga odbacuju ono što biće čini ograničenim, smrtnim, prirodnim te da time uopće ne shvaćaju što leži u temelju ljudskog bića kao samo po sebi dobrog. Smatra da smo mi ljudi „unatoč našim manama... čudesno kompleksni produkti dugog evolucijskog procesa – produkti čija cjelina znači puno više od zbroja naših dijelova“ te da su „naše dobre osobine usko povezane s našim lošim osobinama – da nismo nasilni i agresivni, ne bismo se mogli obraniti: kad ne bismo poznavali osjećaj isključenosti, ne bismo mogli biti odani bliskim ljudima: kad ne bismo osjećali ljubomoru, ne bismo osjećali ni ljubav. Čak i naša smrtnost igra odlučujuću ulogu u omogućavanju našoj vrsti kao cjelini preživljavanje i prilagodbu (a transhumanisti su otprilike zadnja skupina za koju bih volio da živi zauvijek). Modifikacija bilo kojih od naših ključnih osobina neminovno povlači za sobom mijenjanje složene, međusobno povezane skupine osobina, a mi nećemo nikad predvidjeti krajnji rezultat“ (1).⁴⁴

Argument iz moralnosti

Moramo se zapitati je li transhumanizam koji se zaklinje u to da je stvoren i da radi u ime benevolencije i filantropije u stvari ništa drugo nego licemjeran, beščutan i amoralan kao pokret koji želi stvoriti savršenog i besmrtnog čovjeka u svijetu u kojem svakih par minuta jedno dijete umre od gladi, od dijareje zbog nedostatka pristupa pitkoj vodi ili od infekcije zbog nedostatka osnovnih lijekova koji se u zapadnim razvijenim zemljama bacaju? Mogli bismo i nadodati, u svijetu u kojem djeca i nevini civili stradavaju u ratnim sukobima. Postoji li teži, mučniji i jači argument od ovog zadnjeg zbog kojeg svaki put kad čujemo u istoj rečenici filantropi i transhumanisti, trebamo posumnjati u časne i moralne namjere istih? Hoće li takav transhumanizam koji je, mogli bismo reći, „slijep“ na patnje ljudi trećega svijeta još više produbiti patnje istih (31)?⁴⁵ Ne moramo se pozivati na patnje ljudi trećega svijeta, siromaštvo i relativno siromaštvo su itekako prisutni i u zapadnim razvijenim zemljama i sve više se produbljavaju. Za koga se točno kroji transhumanizam i tko ga kroji i s kojom točno namjerom (32)?⁴⁶

⁴⁴ Ibid, str. 170.

⁴⁵ Jer ako nije slijep, kako je moguće da još uvijek živimo u svijetu, u kojem je tako duboko i nepravedno i nejednako raspodijeljeno svjetsko bogatstvo, u kojem samo osam ljudi drži u svojim rukama istu vrijednost imovine kao i 50% svjetske populacije? Vidi: „8 ljudi drži u svojim rukama istu vrijednost imovine kao i polovina svjetske populacije“ objavljen 16.01.2017., dostupno na: <https://www.poslovnih.hr/svijet/8-ljudi-drzi-u-svojim-rukama-istu-vrijednost-imovine-kao-i-polovina-svjetske-populacije-322964> (pristupljeno: 17.01.2024.) K tome, zanimljiva je činjenica da se bogatstvo bogatih za vrijeme pandemije COVID-19 povećalo, dok se s druge strane siromaštvo siromašnih i srednjeg sloja ljudi, produbilo.

⁴⁶ Bill Gates je zasigurno najpoznatiji transhumanist i filantrop koji kreira globalnu zdravstvenu politiku, točnije filantropkapitalist kako ga danas mnogi kritičari nazivaju jer, kako je jednom rekao liječnik Branimir Nestorović u jednom svojem intervjuu za Gatesa, nespojivo je biti milijarder i filantrop. Na ovoj poveznici je intervju od 14.02.2020, u kojem Gates zagovara GI i AI kao one koji bi mogli ekponencijalno ubrzati poboljšanja stanja globalnog zdravlja u godinama koje dolaze. <https://www.geekwire.com/2020/bill-gates-thinks-gene-editing-artificial-intelligence-save-world/> (pristupljeno: 15.01.2024.) Iz onoga što slijedi, mogu se iščitati benevolentne i filantropske aspiracije transhumanista. Na početnoj web-stranici svjetskog transhumanističkog društva *Humanity +*, nekadašnjeg *World Transhumanist Association*, čita se sljedeće: „Uzdizanje ljudskog stanja. Zalažanje za humaniju znanost. Pronalaženje ravnoteže između mogućnosti i rizika,

Selak Raspudić navodi da se „naša ljudskost, u smislu moralnog djelovanja, očituje u prihvaćanju drugačijih, a ne u pokušaju izjednačavanja jednih s drugima biološkim usavršavanjem onih koje smo proglasili nedovoljno dobrima.“ Navodi da ono što smanjuje kvalitetu bilo kojeg živog bića, pa između ostalog i hendikepiranih, jest njegovo neprihvatanje unutar zajednice, dok sami nedostaci ne moraju nužno biti ograničavajući, navodeći da tome „svjedoče brojni sretni *biološki nesavršeni* ljudi i nesretni *biološki savršeni* (7).⁴⁷

Zaključak

Transhumanizam ne možemo gledati izolirano kao na pokret koji se javio s Julianom Huxleyjem ili prvim napisanim Manifestom ili Deklaracijom ili krajem pedesetih godina prošlog stoljeća, već ga moramo promatrati kao rezultat nasljeđa ljudskih misli i težnji kroz vijekove. Sreća, blagostanje, zdravlje, strah od smrti, suočavanje s apsurdnom ljudske egzistencije koja završava smrću, želja za besmrtnošću – zaokupljale su čovjeka otkad postoji. Transhumanizam kao redukcionističko i materijalističko poimanje čovjeka kao takvo nikako ne može odgovoriti na te vječne čovjekove okupacije i aspiracije iz jednostavnog razloga što je čovjek jedinstvo tijela, duše i duha⁴⁸, a takav bi redukcionizam mogao voditi u antihumanističko, tehnokratsko totalitarno i distopijsko društvo. Aldous Huxley je od tridesetih godina prošlog stoljeća upozoravao da je „tehnologija stvorena za čovjeka, a ne čovjek za tehnologiju, ali da je nažalost nedavni društveno-znanstveni razvoj kreirao svijet u kojem se čini da je čovjek stvoren za tehnologiju, a ne obrnuto“ te da „moramo početi razmišljati o tom problemu vrlo ozbiljno i vidjeti kako možemo reetabrirati kontrolu nad našim znanstvenim dostignućima“ (33).⁴⁹ Bioetika ima velik izazov pred sobom: Fukuyama je rekao da jednako kao što nas ekološki pokreti uče poniznosti i poštovanju prema neljudskoj prirodi, da nam jednako

traženje rješenja za svjetske probleme. Unaprjeđenje znanosti i tehnologije za bolju, korisniju budućnost. Humanity + ima humanitarni pristup humanističkim vrijednostima ljudskih bića i ublažavanju ranjivosti i nepravde. Podržava izvorne ciljeve transhumanizma zdrave transformacije ljudskog stanja i mnoge mogućnosti i izazove koji stoje pred nama u glavnom zagovaranju zdrave dugovječnosti i zdravog okoliša.“ Pod *misija* čitamo sljedeće: „Želimo da ljudima bude bolje nego dobro. *Humanity +* podržava razvoj visokoučinkovite tehnologije kako bi korisna budućnost bila dostižna. Usredotočeni smo na znanost, tehnologiju, kulturu i društvena pitanja.“ Navodi se i sljedeće: „Moramo se nositi sa svjetskim problemima primjenom vještine rješavanja problema kako bismo pronašli potencijalna rješenja.“ Što neki od najistaknutijih članova govore o organizaciji i transhumanizmu? „Cijl je osigurati da svatko ima odgovarajuću hranu, vodu, odjeću, sklonište, ljubav, zdravstvenu skrb, sigurnost, pravdu, pristup informacijama i resurse za osobni razvoj. Da bi se to postiglo, bit će potreban veći naglasak na razvoju tehnologije, posebno nanotehnologije, smanjeni naglasak na nacionalni suverenitet i osnaženiju globalnu organizaciju za ljudski razvoj.“ Usp.: *Humanity +*, dostupno na: <https://www.humanityplus.org/> (pristupljeno: 17.01.2024.)

⁴⁷ Selak M. Ljudska priroda i nova epoha, Naklada Breza, 2013., str. 114.

⁴⁸ Op. a.: u ovom se radu zastupa tvrdnja da je čovjek jedinstvo tijela, duha i duše, a što je polazište tradicionalne starogrčke, filozofske misli o čovjeku. Taj su nauk preuzeli, dodatno razradili i prilagodili kršćanski europski filozofi i teolozi srednjega vijeka kao vodeći intelektualci i filozofi toga doba. Zapadnjačka, europska, tradicionalna kultura pa i filozofija tako je spoj antičke filozofije i kršćanske misli, baš kao što su istočnjačke filozofije iznjedrene na velikim istočnjačkim religijama; hinduizmu, budizmu, džainizmu i drugima. Duh tako označava najviši, najdublji i najsuptilniji dio duše, jezgru duše, ono besmrtno u čovjeku koje teži prema vječnosti i postizanju nekog vida blaženstva. Označava i svijest o moralnom: savjest, slobodu i slobodnu volju, kreativnost, refleksiju o smislu ljudskog života i smislu ljudske patnje, kao i refleksiju o sudbini nakon ovog svijeta te refleksiju o smrti. Duša označava naše misli, osjećaje i želje (mentalnu stvarnost), ono sve čime smo fokusirani u ovom svijetu na ono što je ovdje i sada, za razliku od duha koji označava transcendiranje ove i sadašnje stvarnosti kroz religiju, kontemplaciju i meditaciju, umjetnost i znanost. Ono što je zajedničko tradicionalnoj zapadnjačkoj filozofiji, istočnjačkoj filozofiji i svjetskim religijama je upravo nauk o besmrtnosti duše za razliku od suvremene filozofije i kulture u kojoj taj nauk neki autori negiraju. S obzirom na to, ono što može biti zanimljivo je nedosljednost i nelogičnost u definiranju zdravlja (a mogli bi reći i definiranju čovjeka - osobe) po onome što daju WHO i UNICEF, a obje su UN-ove agencije. Tako je po WHO zdravlje stanje kompletnog fizičkog, mentalnog i socijalnog blagostanja, pri čemu se izostavlja duhovna dimenzija i duhovno zdravlje čovjeka, dok se u UNICEF-ovoj *Konvenciji o pravima djeteta* (čl. 17.) govori o važnosti promicanja društvene, duhovne i moralne dobrobiti djeteta, kao i njegova tjelesnoga i duševnoga zdravlja. Vidimo da se u Konvenciji osobi, njenom razvoju i zdravlju prilazi sveobuhvatnije, slijedeći tradicionalnu europsku filozofsku misao o čovjeku kao jedinstvu tijela, duše i duha, ali i tu je prisutna određena nedosljednost i nelogičnost koje nameću temu za neku novu raspravu.

⁴⁹ Vidi više: Intervju na BBC-u s Aldousom Huxleyjem, dostupan na: <https://www.youtube.com/watch?v=ZCOGFSwrGNC> (pristupljeno: 30.11.2024.)

tako treba slična poniznost i poštovanje prema ljudskoj prirodi te ako je uskoro ne razvijemo, da ćemo „možda nehotice pozvati transhumaniste da unakaze čovječanstvo svojim genetičkim buldožerima i psihotropnim *shopping*-centrima“ (1).⁵⁰

Visokorazvijena znanost i visokorazvijena tehnologija mogu donijeti velike opasnosti, a stoga i odgovornosti. Ne moramo ići daleko u povijest kako bismo ustvrdili da je povijest ljudskoga roda puna sukoba, ratova, genocida, želje za nadmoći i kontrolom, znanosti koja se zlorabila u obliku eugenike, raznih totalitarnih vladavina koje su uništavale čovjeka i društvo, stoga ne možemo ne zapitati se – jesmo li za tako visokorazvijenu znanost i visokorazvijenu tehnologiju spremni kao ljudska vrsta ili kako je Kant rekao: “Čemu se smijemo nadati?” Selak Raspudić je pokušavši analizirati moguće buduće scenarije, rekla „kako nam ništa nije predodređeno, već osvještavanje sadašnje situacije određuje smjer budućeg kretanja, razloga za strah ima koliko i razloga za nadu“ te da živimo na prijelomnom razdoblju epoha gdje ćemo se ili vratiti duhovnosti ili ćemo utonuti u transhumanistički scenarij budućnosti (7).⁵¹ Na tom tragu mogli bismo huxleyjevski zaključiti: ili ćemo kupiti kartu budućnosti za „Otok“ ili kartu za „Vrli novi svijet“.

Literatura

1. Fukuyama F. Transhumanizam. *Tvrđa*: časopis za književnost, umjetnost, znanost. 2010;1/2:169-170
2. Alberto Veronese. Aldous Huxley, The Dictatorship of The Future [video na internetu]. YouTube, 21.02.2012. [pristupljeno: 30.11.2024.]. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=hKvZdKQG8wU>
3. Rudež T. Musk dobio zeleno svjetlo za revolucionarni projekt: „Ljudima ćemo u mozak ugrađivati čipove“. *Jutarnji list* [internet], 26.05.2023. [pristupljeno: 19.11.2023.]. Dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/life/znanost/musk-dobio-zeleno-svjetlo-za-revolucionarni-projekt-ljudima-cemo-u-mozak-ugradivati-cipove-15339979>
4. Lončarić S. Neuronske mreže: Uvod [internet]. Fakultet elektrotehnike i računarstva Sveučilišta u Zagrebu [pristupljeno: 05.01.2023.]. Dostupno na: <https://www.fer.unizg.hr/download/repository/01-Uvod-1s.pdf>
5. Martin S. Stupidity and greed will kill of humans, Stephen Hawking makes terrifying prediction. *Express* [internet], 28.06.2016. [pristupljeno: 14.01.2024.]. Dostupno na: <https://www.express.co.uk/news/science/684211/Stephen-Hawking-larry-king-end-of-the-world>
6. Fukuyama F. Transhumanism [internet]. *Foreign Policy*. 2004(Sept-Oct);144:42–43 [pristupljeno: 25.11.2024.]. Dostupno na: <https://philosophy.as.uky.edu/sites/default/files/Transhumanism%20-%20Francis%20Fukuyama.pdf>.
<https://doi.org/10.2307/4152980>
7. Selak M. *Ljudska priroda i nova epoha*. Zagreb, Naklada Breza, 2013.
8. Hrvatska internetska enciklopedija [internet]; c2021. *Pandorina kutija* [pristupljeno: 05.01.2024.]. Dostupno na: https://enciklopedija.cc/wiki/Pandorina_kutija
9. Humanity+, Inc. The Transhumanist Declaration [internet], 1998. [pristupljeno: 13.01.2024.]. Dostupno na: <https://www.humanityplus.org/the-transhumanist-declaration>
10. Hrvatski jezični portal [internet]. Zagreb, Znanje d.o.o. i Sveučilišni računski centar Sveučilišta u Zagrebu, 2006. Tehnokracija [pristupljeno: 13.01.2024.]. Dostupno na: <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>,

⁵⁰ Fukuyama F. Transhumanizam, *Tvrđa*, časopis za teoriju, kulturu i vizualne umjetnosti, Hrvatsko društvo pisaca, 2010., str. 170.

⁵¹ Selak M. *Ljudska priroda i nova epoha*, Naklada Breza, 2013., str. 238.

11. Bostrom N. Transhumanist Values [internet]. U: Adams F, ur. *Ethical Issues for the 21st Century*. Charlottesville, Virginia, SAD: Philosophical Documentation Center Press, 2003. [pristupljeno: 23.11.2024.]. Dostupno na: <https://nickbostrom.com/ethics/values>.
12. Furjanić L. Transhumanizam – filozofska osnova [internet]. *Filozofska istraživanja*. 2020;40(2): 233-249 [pristupljeno 24.11.2024.]. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/356081>.
<https://doi.org/10.21464/fi40202>
13. Bostrom N. Nick Bostrom's Home Page [internet] [pristupljeno: 10.11.2023.]. Dostupno na: <https://nickbostrom.com/>
14. Huxley J. Transhumanism [internet]. *J Hum Psychol*. 1968;8(1):73–76. [pristupljeno: 23.11.2024.]. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/247718617_Transhumanism.
<https://doi.org/10.1177/002216786800800107>
15. More M. The Philosophy of Transhumanism [internet]. U: Max More i Natasha Vita-More, ur., *The Transhumanist Reader: Classical and Contemporary Essays on the Science, Technology, and Philosophy of the Human Future*. Chichester, UK: Wiley-Blackwell, 2013. [pristupljeno: 24.11.2024.]. Dostupno na: http://media.johnwiley.com.au/product_data/excerpt/10/11183343/1118334310-109.pdf,
16. Kurzweil R. The Singularity Is Near: When Humans Transcend Biology [internet]. London, UK: The Viking Press, 2005. [pristupljeno: 24.11.2024.]. Dostupno na: <https://paisdospuntocero.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/04/book-kurzweil-singularity-is-near-1.pdf>.
17. Pearce D. The Hedonistic Imperative: Abstract [internet]. David Pearce, 1995. – 2007. [pristupljeno: 24.11.2024.]. Dostupno na: <https://archive.org/details/the-hedonistic-imperative/mode/2up>.
18. Moravec H. Mind Children: The Future of Robot and Human Intelligence [internet]. Cambridge, SAD: Harvard University Press, 1988. [pristupljeno: 24.11.2024.]. Dostupno na: <https://archive.org/details/mindchildren00hans>
19. Bostrom N. A History of Transhumanist Thought [internet]. *Journal of Evolution and Technology* 2005;14(1):1-25 [pristupljeno: 10.11.2023.]. Dostupno na: <http://jetpress.org/volume14/bostrom.html>
20. The Alternative. The first mention of “transhumanism” was in Dante’s Divine Comedy (1314). But does this mean that fully-fluent AIs—like LaMDA—are necessarily soulless? [internet]. *The Alternative*, 07.06.2022. [pristupljeno: 14.01.2024.]. Dostupno na: <https://www.thealternative.org.uk/dailyalternative/2022/6/13/transhuman-dante>
21. someoddstuff. Aldous Huxley interviewed by Mike Wallace : 1958 (Full) [video na internetu]. YouTube, 28.09.2011. [pristupljeno 30.11.2024.]. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=alasBxZsb40>
22. Huxley JS. *New Bottles For New Wine*. London, UK: Chato and Windus, 1950.
23. Mišić A. *Humanizam*. U: Rječnik filozofskih pojmova. Split, Hrvatska: Verbum, 2000.
24. Kidd IJ. Transhumanism and misanthropy [internet]. *Daily Philosophy*, 02.12.2023. [pristupljeno: 25.11.2024.]. Dostupno na: <https://philpapers.org/rec/KIDTAM-2>.
25. Pavić S. Izraelci protiv Palestinaca koriste vojne robote: Imaju umjetnu inteligenciju, ispaljuju suzavac, šok granate... Jutarnji list [internet], 16.11.2022. [pristupljeno: 19.11.2022.]. Dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/izraelci-protiv-palestinaca-koriste-vojne-robote-imaju-umjetnu-inteligenciju-ispaljuju-suzavac-sok-granate-15276392>.
26. Bowerman M. Stephen Hawking: Humankind is still greedy, stupid and greatest threat to Earth. *USA Today* [internet], 28.06.2016. [pristupljeno: 14.01.2024.]. Dostupno na: <https://www.usatoday.com/story/life/nation-now/2016/06/28/stephen-hawking-humankind-still-greedy-stupid-greatest-threat-earth/86459578/>

27. Mason LR. History of Transhumanism with Max More & Natasha Vita-More [internet]. FUTURES PodcastMore M, Vita-More Futurespodcast, 28.05.2020. [pristupljeno: 14.01.2024.]. Dostupno na: <https://futurespodcast.net/episodes/12-maxmore-natashavitamore>
28. Singbo OG. Transhumanizam kao izazov kršćanskoj antropologiji [internet]. Svjedok. 2023;(30):69-80. [pristupljeno 01.12.2024.]. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/449110>.
<https://doi.org/10.62284/s.30.5>
29. Frankl VE. Men's search for meaning. New York, SAD: Washington Square Press, 1985.
30. Mišak K. Smrt transhumanizmu, sloboda narodu!. Zagreb, Hrvatska: Teledisk, 2023.
31. Poslovni.hr/Hina. 8 ljudi drži u svojim rukama istu vrijednost imovine kao i polovina svjetske populacije. Poslovni dnevnik [internet], 16.01.2017. [pristupljeno 17.01.2024.]. Dostupno na: <https://www.poslovni.hr/svijet/8-ljudi-drzi-u-svojim-rukama-istu-vrijednost-imovine-kao-i-polovina-svjetske-populacije-322964>
32. Boyle A. Why Bill Gates thinks gene editing and artificial intelligence could save the world. Geekwire [internet], 14.02.2020. [pristupljeno: 15.01.2024.]. Dostupno na: <https://www.geekwire.com/2020/bill-gates-thinks-gene-editing-artificial-intelligence-save-world/>
33. BBC Archive. 1961: Aldous Huxley on the power of TECHNOLOGY! | In Conversation | Classic Interviews | BBC Archive [video na internetu]. YouTube, 23.06.2023. [pristupljeno 30.11.2024.]. Dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=ZCOGFSwrGNc>

Transhumanism—Prometheus' fire or Pandora's box?

Tea Francuz^{1,2}

¹University of Zagreb, School of Medicine, Zagreb, Croatia

²Specialist Gynaecology Office Dr Jamal Assad, Zagreb, Croatia

E-mail: teafrancuz@gmail.com; orcid.org/0009-0007-7189-2551

<https://doi.org/10.69827/bhdmi-34414>

Abstract: This paper presents an etymological-philosophical analysis and critique of transhumanism. It explores the origin of the term along with the fundamental cultural and philosophical roots as well as the principles of transhumanist thought that have led to the development of contemporary transhumanism. The human desire to acquire new abilities as well as achieve immortality is as old as humanity itself. The author distinguishes the inevitable development of modern technology and science aimed at treating various medical conditions in the future from transhumanist efforts that strive to enhance human capabilities and radically alter his nature, thereby erasing the very essence of the human. The author discusses how a social order guided by science and technology, coupled with perfectionism as imperatives, ultimately has a dehumanizing and destructive effect on the human and society. Furthermore, the reductionist, materialistic, positivist conception of the human present in transhumanism may lead to a technocratic, totalitarian and dystopian society. Therefore, the evolution of science and technology must be accompanied by the evolution of the human spirit, which implies a high level of ethical awareness and reflection on the potential dangers posed by highly advanced science and technology.

Keywords: *etymological analysis; philosophical criticism; reductionism; technocracy; dystopia*